

Емоції є невід'ємною частиною діяльності людини, тому їх вираження посідає значне місце у мовленні взагалі і у побудові текстів зокрема. Лінгвістичні дослідження емотивності показують, що кожний рівень мови має набір значущих одиниць, що створюють функціонально-стилістичний і емоційно-експресивний ефект [6, с. 177]. Оскільки функціональні стилі виділяють на основі комплексного дослідження мових засобів усіх рівнів, то різні стилі мають різне емоціональне навантаження і різні закономірності вираження емоцій в текстах. Зокрема, одна з основних рис офіційно-ділового стилю полягає у відсутності художньо-естетичного завдання і вживання емоційно-оціночних засобів мови. Але у листуванні, де важливе значення має фактор адресата, часто можна знайти відхилення від цього принципу. На особливості побудови тексту ділового листа впливає як зміст повідомлення, так і тип стосунків між адресантом та адресатом. Прагматична спрямованість листа зумовлює цілісність та смислову завершеність його тексту. Оцінний компонент як частина прагматичного навантаження є невід'ємною частиною будь-якої кореспонденції, в тому числі й ділової. Тому логічно розглядати характеристики листування в рамках прагмалінгвістики та споріднених підходів, таких як емотивна стилістика та експресивний синтаксис.

Емотивна функція мови, за Р. Якобсоном, «має на меті безпосередньо виразити ставлення мовця до того, про що він говорить. Вона пов'язана з прагненням справити враження наявності певних емоцій, ширих чи удаваних» [11, с. 199]. Її реалізації допомагають певні усталені вислови (бехабітиви за Дж. Остіном [8] та А. Вежбицькою [4], експресиви за Дж. Сьорлем [9]). Згідно з класичним визначенням експресивів, сформульованим Дж. Сьорлем, ілюктивна мета таких фраз «полягає у вираженні психологічного стану, що задається умовами ширості стосовно стану речей, який визначається в рамках пропозиційного змісту» [9, с. 183]. Отже, за допомогою експресивів мовець висловлює своє ставлення до певних дій чи ознак адресата або своїх дій. Саме це зумовило думку Сьорля, що експресиви не спрямовані ні на пристосування реальності до слів, ані слів до реальності. Істинність або неістинність подібних висловлювань виявляється за допомогою застосування спільних фонових знань адресанта та адресата.

Більш докладне визначення цієї категорії мовленнєвих актів знаходимо у праці О. М. Вольф «Функціональна семантика оцінки». На її думку, «до експресивів можна віднести усі різновиди висловлень, які інтерпретуються як оцінні (схвалення, несхвалення) або включають оцінний компонент до своєї інтерпретації (зневага, комплімент, похвала тощо)» [5, с. 166]. В широкому розумінні «оцінний модус» [7] – частина значення майже всіх висловлень. Незважаючи на те, що ілюктивну силу має лише така емотивна оцінка, «яка спонукає зазнати щодо чогось певне відчуття і яка є врешті-решт, реалізацією певного ілюктивного наміру і викликає ... відповідний перлюктивний ефект» [10, с.118].

Значення оцінних висловлень тісно пов'язані з особливостями взаємодії між адресантом і адресатом мовлення. На думку Н.Ф. Баландіної, такі фрази, з одного боку, є реакціями на поведінку чи певні якості, а з другого – призначені для регулювання поведінки і міжособистісних відносин [3, с. 187].

Розглянемо функціональне навантаження і стилетворче призначення висловлень оцінки у листах І. Самойловича та І. Мазепи до І. Новицького та інших полковників. Більша частина документів з фамільного архіву Новицьких добре збереглася і була опублікована у п'ятому томі «Актив до історії Західної Росії» [1]. Матеріали цієї збірки дають непогане уявлення про значення ділових паперів в організації управління української держави 17 ст.

Гетьманські листи-накази – це розпорядча документація, що містить офіційну інструкцію адресату щодо його подальших дій. За змістом такі документи схожі на універсали, але універсали були розраховані для обнародування, а листи адресувалися представникам місцевої влади, тобто комусь з полковників чи сотників. Призначені для конкретної людини, листи-накази часто містили в собі ставлення адресанта до обговорюваної ситуації, змісту повідомлення і/або особисто до адресата. Розглянемо окремі варіанти мовленнєвих актів експресивів детальніше.

Позитивна оцінка

Ситуацію позитивної прагматичної оцінки, за Н. Ф. Баландіною, формують такі пресупозиції: а) мовець відчуває задоволення від свого співрозмовника... б) він передбачає, що співрозмовникові буде приємно про це знати; в) він хоче сказати про свої відчуття; г) він це каже [3, с. 187-188]

Позитивна оцінка певних подій та фактів висловлюється за допомогою емоційно-оцінної лексики. Приводи могли бути такі:

§ спокійна ситуація на підвладній території: «...з чогож тїшимося, же неприятели у вась до тихь чась не бывало...» [1, с. 283];

§ І. Самойлович про об'єднання обох берегів України під його владою: «Справуючому всѣ речи и къ доброму концу приводящему Богу должное отъ всѣхъ нехай будеть благодарение: поневажъ отчизну нашу расторгненую Украину привель подь единого монарху и региментъ въ соединеніе» [1, с. 140];

§ Радість від поразки ворогів «... понїважъ Ляхи хочай що незычливо намъ мыслили и широко закрывали, однакъ омылилися на своемъ намїреніи; и що много хвалилися доказати, то теперъ зь-подь Жванца повезли назадъ мыло...» [1, с. 182].

Мотив оцінки – відповідність нормі, що найбільш яскраво видно на прикладі оцінки свідомих дій, вчинків людей.

Похвала

Похвала близька до непрямих спонукальних висловлень, оскільки мовець, зацікавлений у тому, щоб адресат діяв так і надалі, дає відповідну настанову.

У наших прикладах зазвичай йдеться про правильне виконання наказу або старанність, виявлену під час військової операції.

Засоби вираження:

1) перформатив:

§ «...милѣ в.м. таковое старание и въ примноженью славы войсковой неоспалую працю похваляемъ» [1, с. 135];

2) емоційно-оцінна лексика:

§ «А однакъ слушне в.м. учинилъ, же отъ себе писалъ до него асаула, перестерѣгаючи...» [1, с. 230];

§ «Добре ваша милость учинилъ, же зъ остаткомъ товариства полку своего рушивши, стануlessь зъ оними въ Чигиринѣ Дубровѣ» [1, с. 259].

Похвала зазвичай висловлюється людиною з вищим соціальним статусом, причому оцінки зазнають, як видно з вищенаведених прикладів, переважно ділові якості людини: старанність, готовність виконати наказ тощо.

Подяка

Спрямованість мовленнєвому акту подяки у ситуації «вищий – нижчий» подібна до акту похвали, часто ці вислови вживаються разом. Основний засіб вираження – перформатив:

§ «Мило намъ тое и вдячно и дякуемъ в.м. за тое» [1, с.137];

§ «Дякуемъ тобѣ барзо за такую в.м. чуюсть» [1, с. 152];

§ «Дякуемъ вашей милости за той трудъ, въ делѣ военномъ ложенный, ... и похваляемъ оный» [1, с. 232].

На відміну від висловлень похвали, ці фрази більш універсальні і стандаризовані, тому характерні для ввічливого спілкування.

Привітання, побажання

Обов'язковим компонентом пресупозиції цих мовленнєвих актів є наявність приводу – ситуації, яку необхідно відзначити:

§ Взаємне привітання зі святом: «За повѣншованье святъ урочистыхъ Воскресенія Господня дякуемъ вашей милости, взаемъ зычачи и вашей милости оные радостно обходити и въ многіе лѣта таковых дочекивати и опровожати» [1, с. 230];

§ Етикетна настанова на часи майбутніх воєнних дій «...гдѣ мы зычимъ вашимъ милостемъ, при добромъ здоровю, щастливого повоженья и хвалебного над неприятелими звыгягства» [1, с. 237].

Такі вислови найчастіше вживаються на початку чи в кінці листа як частина комунікативної «рамки» .

Негативна оцінка

Загальна оцінка адресантом ситуації як неприйнятної, вимагає відповідного висловлення свого ставлення. Ці фрази, так само як і експресиви позитивної оцінності, часто містять непряме імперативне значення:

§ «А же и товариство ваше на берегу застаючое не хотѣли того достерегти, барзо намъ тое не мило...» [1, с. 226];

§ «Злѣ учинилъ асаула полку Лубенского... и собѣ и вамъ славу потераль, и жадной монархомъ пресвѣтлѣйшимъ и намъ рейментарови не учинили прислуги» [1, с. 247].

При порівнянні фраз, що містять позитивну та негативну оцінку можна побачити, що «оцінки взаємно імплікативні: з позитивної оцінки певного факта витікає негативна оцінка відповідного негативного факта і навпаки» [2, с. 536] .

Догана

Дія адресата оцінюється як абсолютно неприйнятна, причому, як і в ситуації похвали адресант обов'язково має знаходитися на вищому соціальному щаблі:

§ «Если бы васъ не увѣдомили, певней бысте не знали, який день по недѣлѣ наступаеть. Чи не соромъ, же то вамъ, такъ людемъ рыцарскимъ будучи и военнымъ... не довѣдатися самими собою, якъ и куды тотъ неприятель оборочаетъ, да чужимъ повѣстямъ, albo рачей повѣривши казкамъ, до насъ писати и передъ нами непевностью рѣчей popisовати» [1, с. 278]

§ «Знати, же вельми ваша милость памятаешъ евангельское слово и тому прилѣжно послѣдуешь, гдѣже есть сокровище ваше, тамо будетъ и душа ваша. Домышляемъ мы, же много ваша милость животныхъ своихъ въ Лубняхъ зложилъ сокровищъ, а при нихъ и душу свою увязуешь, такъ мощно, же не хочется вашей милости и на такъ пилную монаршую ку оборонѣ отчизны ити службу, зъ якихъ мѣръ и вимовки передъ нами ... вынаходишь» [1, с. 278-279] .

Такі вислови у досліджуваних листах зустрічаються нечасто, але завдяки своїй іронічності відразу привертають увагу.

Неприємне здивування

Стимул – неочікувана (можливо, незрозуміла) для суб'єкта подія, яка розцінюється як неприємна:

§ «Дивуемъ тому не помалу, же ваша милость тылко озаймивши намъ едень разъ о вторгненю неприятелскомъ, большей до насъ не отзываетъ...» [1, с. 229];

§ «В чомъ мы не помалу удивлятися мусимъ, же ваша милость ... не велѣл и по сей часъ вавести шляху той орды...» [1, с. 256];

§ «Фрасуемъ тымъ не помалу, же самыхъ певныхъ вѣстий о томъ неприятелю... не маемо» [1, с. 130].

Цю емоцію можна вважати результатом дисонансу між новою інформацією та усталеними уявленнями. Як бачимо з вищенаведених прикладів, подібна невідповідність не викликає приємних переживань.

Отже, важливість емоцій у житті людини зумовлює різноманітне їх виявлення у мовленнєвій діяльності. Незважаючи на те, що багато емоцій не мають спеціальних лексичних засобів вираження, на письмі вказати на свої відчуття можливо лише за допомогою слова. Слід пам'ятати і про властивість слова викликати в адресата відповідну реакцію. Категорія оцінки – найбільш яскрава вказівка на внутрішній стан мовця, оскільки допомагає перевести емоцію в логічну площину і, відповідно, втілити почуття в слово. При функціонально-стилістичному

дослідженні висловлення, що допомагають вербалізувати емоції у мовленні, набувають нового розуміння. Поняття «доброго/поганого» у тексті листа тісно пов'язане з фактором як адресанта, так і адресата. Зокрема автор висловлює не лише свою обізнаність з перебігом подій і переказує повідомлення, але й висловлює своє ставлення до цього. Емоційність викладу допомагає налагодити контакт з адресатом, робить лист подібним до спілкування віч-на-віч. У плані прагматичного потенціалу, правильні вжиті експресиви надають тексту переконливості, особливо коли ці вислови мають значення непрямих імперативів. Висвітлення ролі оціночних суджень у середньовічних документах робить можливим описати формування норм ділового стилю в українській мові з позиції адресанта та адресата. Подальше вивчення емоційного дискурсу у документах 17 ст. є актуальним для всебічного дослідження значення ділових паперів у державному управлінні.

Джерела і література

1. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею. – СПб, 1853. – Т. 5 – 288 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті: Монографія. – К.: АСМІ, 2002. – 332 с.
4. Вежбицка А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 251-275.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
6. Кононенко В. Стилістичний аспект синтаксису // В. Кононенко. Мова. Культура. Стиль. – Київ; Івано-Франківськ: Плай. – 2002. – С. 173-184.
7. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки. – Л.: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.
8. Остин Дж. Л. Слово как действие /Пер. с англ. //Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 22-130.
9. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов/Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170-194.
10. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
11. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика: Пер. с англ. // Структурализм: за и против. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-231.

Чайковська О. В.

ВИБІР КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЕПОХИ КОЛОНІАЛЬНИХ ВІЙН

Питанням комунікації, різним моделям комунікації приділено чимало уваги, цією проблематикою займалися такі вчені як Дж. Сьорль (Searle), Г. П. Грайс, С. В. Крестинський, G. Reyes, D. Schiffrin, В. І. Карасік, Є. І. Шейгал, М. Л. Макаров та багато інших. Але вивченню використання комунікативних стратегій у рамках дипломатичного дискурсу, особливо епохи колоніальних війн, майже не приділено уваги. У сфері дипломатичної комунікації дуже важливе місце займає поняття взаємодії та взаєморозуміння, що в свою чергу тісно пов'язані з поняттям прагматизму у зовнішній політиці (визначення пріоритетів та досягнення поставлених цілей, у лінгвістичному аспекті поняття прагматизму пов'язане з визначенням комунікативних способів досягнення даних цілей) та з вибором правильних комунікативних стратегій задля досягнення позитивних результатів. Отже, дослідження даного кола питань є актуальним та необхідним.

Метою даного дослідження є зосередити увагу на основних поняттях та термінах, які використовуються при вивченні комунікативного процесу, головне місце серед яких, на нашу думку, є комунікативні стратегії.

Ми ставимо перед собою наступні *завдання*: виділити основні типи стратегій, що використовуються у комунікативному процесі; з'ясувати причини та наслідки вибору тих чи інших стратегій у дипломатичному дискурсі епохи колоніальних війн; визначити специфіку комунікативного простору та середовища епохи колоніальних війн.

Спосіб комунікації: інституційної та публічної, – є відносно стабільним елементом культури і існує досить тривалий час. Будь-яка соціальна дія є комунікативною стратегією, яка створює новий або підтримує старий спосіб комунікації, який потім може бути закріплений як змістовна основа культури взагалі.

Таким чином, від комунікативної стратегії залежить успіх чи неуспіх соціальної дії.

Особливий інтерес являє собою спроба здійснити синтез підходу Бахтіна-Мамардашвілі з підходом західної теорії комунікації, зокрема Хабермас. У Бахтіна беремо ідею діалогу як постійного спілкування у культурі і ідею прихованого адресата чи опонента у тексті, без якого зміст тексту не є зрозумілим. У Мамардашвілі беремо концепцію спільності знання, ідею простору перетворення, уявлення про суб'єкта і змістовний характер комунікації.

Будь-який текст (мовлення), на думку деяких вчених, є комунікативним. Але насправді будь-який текст (мовлення) лише потенційно є комунікативною дією, і це ще не означає що цей текст або мовлення є включеним до процесу комунікації. Мова йде про розбіжності між посланням та повідомленням. Те, що текст було послано, не означає, що його було повідомлено (Мамардашвілі), так само, як не, що було вимовлено якусь фразу, не означає, що це вже діалог. (Бахтін). З іншого боку, Хабермас також вважав, що жодний текст (мовлення) не може вважатися комунікативною дією без урахування позамовленнєвого (позатекстуального) контексту. Отже, наявна відмінність між поняттями «комунікаційний», той, що стосується комунікації взагалі, і «комунікативний», той, що безпосередньо перебуває у комунікації. Посланий текст є комунікаційним, повідомлений текст є комунікативним [2], [5].

Навмисне відсилання смислу до актуальних контекстів і реальних адресатів, є першою умовою комунікативності: зміст тексту має бути подано через комунікативний простір. Це те, що стосується внутрішнього змісту тексту (мовлення). З іншого боку, будь-який текст (мовлення) стає інтерсуб'єктивним або інтерактивним, коли він є зануреним у реальний процес комунікації, у реальний простір перетворення (Мамардашвілі). Цей процес перетворення вперше виникає як творчий процес самого автору, його внутрішній діалог, постійну зміну ролей автор – потенційний адресат. Власне тому первісний простір перетворення породжується самим актом творчості, тобто первісним комунікативним актом. Вторинний комунікативний акт пов'язаний з зовнішнім середовищем тексту, яка виявляється середовищем комунікації. Комунікативний простір – внутрішній змістовний смисл тексту, середовище комунікації – зовнішнє реальне середовище процесу комунікації, у який залучено текст